

8. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945) / А. Боляновський. – Львів, 2003. – 685 с.
9. Задунайський В.В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці XIX – на поч. XXI ст. / В.В. Задунайський / Донецький національний університет. – Донецьк Норд-Прес: ДонНУ, 2006. – 322 с.
10. Брехуненко В. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. / В. Брехуненко / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. – К.: Тандем-І, 1998. – 335 с.
11. Водяний Я. Українське Вільне козацтво та його з'їзд в Чигирині 3.X.1917 (Зі спогадів) / Я. Водяний // Українське козацтво. – 1977. – №4. – С.30-34.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф.3619. – Оп.3. – Спр.19. – Арк.119-119зв.
13. ЦДАВО України. – Ф.4465. – Оп.1. – Спр.1040. – Арк.3зв.-4.
14. Ідеологія Українського Вільного козацтва "УНАКОР". – Мюнхен, 1936. – 46 с.

Бондаренко В. Г. Значение вольноказачьего движения в общественно-политической жизни украинской диаспоры и сохранении национальной идентичности

В статье исследуется роль вольноказачьего движения в общественно-политической жизни западной украинской диаспоры. Анализируются организационно-правовые формы, идеология, методы и формы деятельности казачьих организаций и их влияние на широкие массы украинцев в мире. Изучается опыт организаций УВК для сохранения национальной идентичности украинцев в диаспоре. Источниковедческой базой статьи стали архивные документы, мемуары, материалы периодической прессы.

Ключевые слова: Вольное казачество, украинская диаспора, национальная идентичность, Украинское национальное казачье движение, казачья идея.

Bondarenko V. G. Value of Free Cossacks movement in public-political life of the Ukrainian diaspora and preservation of national identity

In the article the role of Free Cossacks movement is explored in public-political life of the western Ukrainian diaspora. Legal forms, ideology, methods and forms of activity of Cossack organizations and their influence, are analysed on great masses of Ukrainians in a world. Experience of organizations of UFK is studied for the preservation of national identity of Ukrainians in a diaspora. The archived documents, memoirs, materials of periodic press, became the original base of the article.

Key words: Free the Cossacks, Ukrainian diaspora, national identity, Ukrainian national Cossack movement, Cossack idea.

УДК: 334.735:94(477)“19”

Т. В. Оніпко

ОСОБЛИВОСТІ ВІДРОДЖЕННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В ПЕРШІ РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Акцентовано на тому, що з огляду на економічні труднощі держава прагнула використати господарський потенціал кооперативних організацій з метою заготівлі залишків сільськогосподарської продукції та її реалізації на закордонних ринках, що певною мірою сприяло задоволенню потреб селян у промислових товарах.

Ключові слова: неп, споживча кооперація, Вукопспілка, заготівля, експортна діяльність, закордонні ринки.

В умовах світової фінансово-економічної кризи, коли у ряді випадків порушені традиційні зовнішньоекономічні контакти, чільне місце у зміцненні торговельних зв'язків України з іншими державами може належати споживчій кооперації, яка користується заслуженим авторитетом на міжнародній арені, бере активну участь у кооперативному русі. З огляду на це необхідність вивчення різних аспектів господарської діяльності споживчої кооперації України в 1920-ті рр., коли були задіяні ринкові механізми, має для сьогодення не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Початок дослідженню зовнішньоекономічної діяльності споживчої кооперації в період непу був покладений у 20-ті рр. XX ст. Тоді з'явилися статті та брошури державних діячів [1], фахівців торговельної справи [2] та кооператорів [3; 4; 5]. Однак здебільшого цим працям бракує глибокого аналізу, до того ж написані вони з класових позицій, оскільки автори прагнули якнайкраще висвітлити досвід державного регулювання закордонної діяльності кооператорів. Чимало публікацій більше нагадують економічні огляди та інструкції щодо заготівлі та експорту тих чи інших товарів, хоча й вони певним чином сприяють розумінню специфіки експортно-заготівельної роботи кооперативних організацій.

З післявоєнних праць заслуговує на увагу науковців історичний нарис розвитку споживчої кооперації СРСР Я.А. Кісанова, у якому згадується внесок Центроспілки у зовнішньоторговельну діяльність країни [6], однак про досвід українських кооператорів щодо налагодження цієї справи не йшлося.

Протягом 1960-1990-х рр. з'явилося декілька фундаментальних праць з історії кооперативного руху. Серед них виокремимо дослідження з історії міжнародного кооперативного руху О.І. Крашеніннікова,

оскільки вони створювали основи вивчення кооперативного руху протягом багатьох десятиліть [7]. Водночас варто виділити колективну монографію істориків та фахівців Укоопспілки з історії споживчої кооперації, що вийшла у 1967 р. [8]. Проте історичний досвід споживчої кооперації України в ній представлений кількома абзацами. Побічно закордонну діяльність українських кооператорів у роки непу згадували Г.М. Гімельфарб [9] та І. Витанович [10]. Дещо розширює знання про міжнародні зв'язки споживчої кооперації колективна праця полтавських та львівських науковців «Історія споживчої кооперації України» (1996 р.) [11], проте цілісної картини про закордонний досвід кооператорів вона, на жаль, не містить.

Лише на початку ХХІ ст. побачили світ глибокі історико-аналітичні розвідки, у яких висвітлені окремі аспекти міжнародної діяльності вітчизняних кооператорів. Серед інших доробок останніх років слід відзначити праці М.А. Журби, який плідно вивчає досвід налагодження міжнародних зв'язків у 1920-ті рр. як споживчою, так і сільськогосподарською кооперацією [12]. Спробу провести критичний аналіз державної політики щодо використання потенціалу споживчої кооперації в зовнішньоекономічній діяльності зроблено у дослідженні О. Крамар [13].

Утім і нині можна констатувати, що зовнішньоекономічні зв'язки споживчої кооперації УСРР в умовах гострої конкуренції між основними заготівельними структурами в період непу залишаються маловивченими в сучасній вітчизняній історіографії. З огляду на це метою статті є аналіз особливостей відродження експортної діяльності споживчої кооперації УСРР в перші роки непу.

Принагідно зазначимо, що практично до 1920 р. експортно-імпортна діяльність споживчої кооперації РСФРР та УСРР, зважаючи на встановлення радянської влади, була заблокована країнами Західної Європи. Лише у січні 1920 р. Верховна рада Антанти прийняла рішення про відновлення торговельних відносин з Радянською Росією. Примітно, що при цьому західними торговельними партнерами була поставлена умова – відновлення торговельних зв'язків можливе лише через споживчу кооперацію. З переходом до непу закордонна діяльність споживчої кооперації, зокрема, її експортно-імпортні операції, набули ще більшого значення, по-перше, для розширення контактів із західними партнерами, по-друге, для зміцнення господарства країни. Не випадково Х з'їзд РКП(б) (березень 1921 р.) схвалив політику більшовиків, спрямовану на встановлення торговельних відносин споживчої кооперації із Заходом [14, с.250].

Перехід країни до непу суттєво підвищив значення міжнародних економічних зв'язків для української кооперації. Вітчизняним кооператорам доводилося враховувати, що економіка України перебувала у найтяжчому стані. Селяни потребували промислових товарів та сільськогосподарського реманенту, яких не вистачало на внутрішньому ринку, у свою чергу дрібним кустарям необхідна була сировина, яку в той час привозили лише з-за кордону. Реалізуючи за кордоном сільськогосподарські продукти, споживча кооперація купувала на зарубіжних ринках та в кооперації предмети першої необхідності, як-от мануфактуру, галантерею, нитки, взуття, залізо, цвяхи тощо [15, арк.187-188].

Налагоджувати контакти із західноєвропейськими партнерами щодо експорту та імпорту товарів і сільгосппродукції вітчизняні кооператори почали відразу ж після проголошення непу. З весни 1921 р. були поновлені експортні заготівлі споживчої кооперації України. Однак у цій справі виникло ряд проблем, які негативно впливали на розгортання закордонної діяльності вітчизняної споживчої кооперації. Кожна угода споживчої кооперації України щодо заготівлі, збуту та закупівлі імпортованих товарів ретельно контролювалася державою під кутом зору політико-класової доцільності. Підтвердженням цього є заборона Наркомзовнішторгу РСФРР за підписом наркома Л.Б. Красіна (березень 1921 р.) щодо налагодження будь-яких торговельних контактів між українськими та румунськими кооператорами. Причиною цього слугував той факт, що серед румунських кооператорів, з якими проводила переговори Вукопспілка (Центральна спілка споживчих товариств України, ВУКС), виявилися білоемігранти [16, арк.12].

Інша проблема полягала у тому, що західноєвропейські партнери, отримуючи від вітчизняних кооператорів продукти сільського господарства та сировину, не завжди дотримувалися угоди щодо розрахунків з ними необхідними для селян товарами. Так було у випадку з італійськими кооператорами, коли ті у квітні 1921 р. прислали на ім'я ВУКС пароплав із електротоварами, які вона не замовляла [16, арк.28].

Негативно впливали на відродження експорту продукції з України і стихійні товарообмінні операції селян у прикордонній зоні з Польщею та Румунією. Про це 22 липня 1921 р. ішлося на засіданні особливої комісії по паливу і продовольству при РНК УСРР. Було вирішено категорично заборонити селянам самостійно здійснювати продаж зернохліба та інших сільськогосподарських продуктів на кордоні з тим, щоб унеможливити стихійний і несанкціонований витік збіжжя та інших продуктів [17, арк.169].

Попри вказані труднощі Вукопспілка доклала немало зусиль для організації експортно-імпортованих операцій. Вона почала відкривати свої самостійні представництва за кордоном, хоча це не зовсім влаштовувало існуючу владу. У червні 1921 р. перша делегація Вукопспілки виїхала до Чехословаччини, а вже у вересні в Празі відкрилося представництво ВУКС. У середині самої системи споживчої кооперації був створений експортний фонд, хоча він і складався переважно із старих запасів сировини [18, арк.51]. Згідно з рішенням правління Вукопспілки у травні 1921 р. при товарообмінному управлінні ВУКС був створений експортний відділ, який здійснював загальне керівництво експортно-імпортованими операціями вітчизняної

кооперації [19, арк.5]. Отже, з середини 1921 р. експортна діяльність споживчої кооперації почала набувати організованого та більш визначеного характеру.

Характерною особливістю експортних заготівель споживчої кооперації у 1921 р. було те, що в перші місяці переходу до непу з огляду на складну економічну ситуацію в республіці вона вивозила переважно старі запаси сировини, які зберігалися на складах, у тому числі паркет, вироби кустарних промислів, прядиво, тютюн, хміль, коноплі, патоку. Так, Полтавською губспілкою до червня 1921 р. було направлено до Одеси з метою подальшого збуту та кордоном 11 вагонів конопель і 3 вагони паркету [20]. З весни 1921 р. вітчизняні кооператори відновили експорт до Європи лісоматеріалів, зокрема, дуба, вільхи, осики, дощок, шпал, клепок. Їх охоче купували англійські, французькі, німецькі, бельгійські, голландські підприємці. Згідно з договором з Наркомземом від 22 серпня 1921 р. Вукопспілка розпочала експортну заготівлю насіння городніх культур [11, с.219].

За обсягом експорту лікарських рослин Україні тоді належало одне з перших місць. Найважливішими ринками збуту були Гамбург і Лейпціг. Експортні заготівлі лікарських рослин проходили активно. Так, протягом весни-літа 1921 р. найбільше їх заготували Кременчуцька губспілка – 1830 пуд., Полтавська – 1576 пуд., Одеська – 836 пуд., Київська – 445 пуд. [21].

Неврожай та голод, що посилювалися в Україні з кінця літа 1921 р., без сумніву, впливали на експортні заготівлі споживчої кооперації. Однак експортна діяльність споживчої кооперації протягом другої половини 1921 р. поступово ставала більш стабільною та визначеною. Цьому сприяв ряд факторів. У той період почався процес визнання Радянської Росії з боку капіталістичних країн. Без сумніву, це дало поштовх для активізації експортно-імпоротної діяльності споживчої кооперації.

З огляду на зацікавленість держави у відродженні експортної діяльності більшовикам довелося вжити ряд заходів щодо матеріальної підтримки цього напрямку роботи заготівельних організацій. Так, на Політбюро ЦК КП(б)У 23 вересня 1921 р. вирішили клопотатися перед РПО РСФРР про виділення для УСРР експортного фонду в 50 млн. крб., що на той час було значною сумою [22, арк.51]. Архівні документи засвідчують, що 23 листопада 1921 р. Рада зовнішньої торгівлі при РНК УСРР ухвалила рішення: за проведені експортні заготівлі сировини для державних потреб Вукопспілка могла розраховувати на певну винагороду натурою, яку дозволялося реалізувати за кордоном на підставі положення про взаємовідносини між ВУКС і Наркоматом зовнішньої торгівлі УСРР (УНКЗТ) [23, арк.1].

Водночас восени 1921 р. більшовики ухвалили ряд директив, які певним чином обмежували експортні заготівлі споживчої кооперації. Через брак експортної сировини між заготівельними організаціями точилися суперечки. З огляду на це 25 листопада 1921 р. Українська економічна рада (УЕР) ухвалила рішення про концентрацію експортних товарів старої заготівлі. Спеціальній комісії з представників Наркомату юстиції та інших відомств доручили протягом тижня виробити положення про передачу всієї заготовленої експортної сировини і товарів державному відомству – Укрзвншторгу. Таким чином, активізація експортно-імпоротної діяльності ряду заготівельних організацій спричинила конкуренцію між ними, зокрема між Укрзвншторгом та Вукопспілкою [24, арк.127].

Суперечливою виявилася постанова ВУЦВК і УЕР від 30 листопада 1921 р. «Про державну заготівлю сировини» [25, с.844-845]. Заготівля сільськогосподарської сировини для експорту покладалася в першу чергу на Уповнаркомзвншторг. Безпосередньо сама ВУКС та її місцеві організації мали здійснювати заготівлю сировини для потреб внутрішнього ринку та експорту в порядку залучення споживчої кооперації державними органами до товарообміну. Товарні фонди та склади для збереження експортної сировини, які належали Наркомпроду, протягом місяця мали перейти до Української ради народного господарства та Наркомату зовнішньої торгівлі, а значно менша частина товарних фондів – до Вукопспілки.

Під тиском регулюючих органів у кінці 1921 р. Вукопспілка мала укласти угоду з УНКЗТ щодо закордонної діяльності та збуту експортної продукції. Відтак закордонні операції в галузі реалізації сировини та закупки необхідних промислових товарів ВУКС була зобов'язана проводити за угодою із відповідним закордонним представництвом Зовнішторгу. У тих країнах, де функціонували представництва Зовнішторгу УСРР або РСФРР, Вукопспілка не мала права організувати самостійні представництва, а об'єднувала їх із представництвами Зовнішторгу. Усі сировинні і грошові ресурси УНКЗТ і Вукопспілка були зобов'язані об'єднувати, не втрачаючи при цьому своєї внутрішньої самостійності [23, арк.44]. Безперечно, це обмежувало самостійні кроки кооператорів за кордоном і підпорядковувало її дії конкуруючій організації – Наркомату зовнішньої торгівлі.

До тієї продукції, що вивозилася кооператорами в перші місяці непу, протягом другої половини 1921 р. додалися пух, перо, фанера, мінеральні добрива, вапно, кислоти, вощина, щетина, шкіри рогатої худоби, вовна, висівки, насіння буряків, кістки, цибуля, кінський волос, роги, копита, кишки, хутро, сушені овочі і фрукти. Крім цього з метою реклами та розширення експортних замовлень Вукопспілка направила на кооперативні виставки в Прагу, Лейпціг та Лондон вироби кустарної промисловості з дерева, кераміку, вишивки майстрів Полтавщини, Київщини, Волині, Поділля [26, арк.12]. Завдяки реалізованій за кордоном експортній продукції ВУКС змогла до кінця 1921 р. закупити необхідні товари, у тому числі медикаменти, сільськогосподарський реманент, одяг та ін. [27, с.10].

Оскільки вивозити продукти харчування у період наростання голоду споживча кооперація не могла, протягом другої половини 1921 р. місцеві кооперативні організації відшукували таку сировину, яка користувалася найбільшим попитом за кордоном, але водночас не зменшувала продовольчі запаси

України. Наприклад, Одеська губспілка активно заготовляла для подальшого експорту заячі шкурки, овчину, пух, перо, кишки, дурман, шерсть, щетину, кінський волос тощо [28, с.59].

Споживча кооперація мусила виконувати державні завдання щодо заготівлі експортної сировини. Наприклад, кооператори Полтавщини заготовляли смушки за завданнями Зовнішторгу УСРР в обмін на шкіру та сіль. У жовтні 1921 р. Полтавська губспілка уклала угоду з губернським відділом губзовнішторгу на заготівлю 10 тис. штук смушків за гроші [29, с.29]. Подільська губспілка на замовлення Подільського відділення УНКЗТ активно заготовляла на експорт кустарні вироби [16, арк.71].

Поступове розгортання обсягів та масштабів експортно-імпортної діяльності Вукопспілки спонукали її до створення в січні 1922 р. спеціального відділу експорту та імпорту [30, арк.9]. З осені 1922 р. місцеперебуванням головного представництва ВУКС став Берлін, а його відділення діяли у Відні, Варшаві і Лондоні. Тоді ж було відкрито представництво ВУКС у Константинополі. На початку 1922 р. Вукопспілка організувала спеціальні прикордонні контори в Шепетівці, Волочиську та Одесі, на які покладалися обов'язки перевалу товарів через кордон [31].

Потреба у промислових товарах та сировині спонукала й робітничі кооперативи протягом 1922 р. активізувати експортні заготівлі сільгосппродукції та ряду товарів з метою їх збуту за кордоном. У результаті 12 січня 1922 р. Уцербкооп (центральний орган робітничої кооперації України) визнав за потрібне організувати в Одесі своє представництво для роботи із зовнішньої торгівлі [32, арк.5].

Хоча споживча кооперація в перші місяці непу довела свою спроможність до організації експортних заготівель, протягом 1922 р. ще більше посилювалося регулювання з боку контролюючих інстанцій, які прагнули тримати цей напрям її діяльності у чітко визначених рамках. Так, 17 березня 1922 р. УЕР видала постанову «Про експортно-імпорту діяльність Вукопспілки» [33, с.214-215]. Кооперативні організації УСРР усіх видів і ступенів мали організувати свою зовнішню торгівлю через ВУКС на особливих договірних засадах з нею. Однак, як і раніше, для закордонної торгівлі ВУКС дозволялось мати за кордоном свої представництва лише у тих країнах, де функціонували представництва УНКЗТ, і реалізувати лише ту продукцію, яка входила в затверджену ним номенклатуру.

Черговим більшовицьким експериментом була спроба з метою досягнення «взаємного торговельного зв'язку» об'єднати експортний потенціал різних видів кооперації для узгодженості на закордонних ринках, концентрації коштів і усунення конкуренції та паралелізму у роботі. Зокрема, про такі об'єднані товариства з експорту та імпорту мовилося на дванадцятій Всеросійській конференції РКП(б) (серпень 1922 р.) [14, с.586-587].

Керуючись вищезазначеною вказівкою, Українська економічна рада для запобігання конкуренції між кооперативними центрами та УНКЗТ, а також з метою посилення регулювання експортно-імпортної діяльності заготівельних організацій 22 вересня 1922 р. ухвалила постанову «Про експортну та імпорту роботу української кооперації» [34, с.10-11]. Дана директива передбачала, що зовнішня торгівля кооперативних організацій усіх видів мала здійснюватись шляхом об'єднання в одній особі представництв різних видів української кооперації за кордоном, – «Об'єднаному представництві кооперації УСРР», яке зобов'язувалося діяти узгоджено з УНКЗТ і під його загальним контролем. Експортно-імпорту операції це товариство могло проводити як через апарат УНКЗТ, так і безпосередньо з національними кооперативними об'єднаннями – Міжнародним товариством оптових закупок і з приватними фірмами. Відтак, дана постанова, з одного боку, була спрямована на розширення експорту через кооперативні центри, а з другого – вела до обмеження самостійних прав кожної з кооперативних систем.

Підпорядкування експортної діяльності споживчої кооперації рішенням держави підтверджується й тим фактом, що регулюючі органи продовжували визначати номенклатуру експортних товарів. Якщо в перший рік непу це здійснював УНКЗТ, то далі до цієї справи прилучилася ВРНГ УСРР. Зокрема, 22 травня 1922 р. вона затвердила номенклатуру експортної сировини і товарів, до якої ввійшло 35 найменувань товарів [35, арк.90]. Відтак виходити за межі визначеною державою експортної номенклатури споживча кооперація та всі інші заготівельні організації не мали права. На нашу думку, по-перше, це була спроба держави унеможливити конкуренцію між основними заготівельниками експортної продукції, по-друге, в такий спосіб більшовики прагнули показати світу єдину зовнішньоторговельну позицію радянських державних та кооперативних заготівельних організацій, по-третє, правляча еліта у результаті обмеження вивозу ряду товарів намагалася запобігти ослабленню внутрішнього ринку, і, нарешті, запровадження чітко визначеної номенклатури полегшувало державі здійснення контролю за процесом заготівлі та збуту експортної продукції.

Посилився державний контроль за якістю заготівель експортної сировини. Виконуючи розпорядження контролюючих органів щодо якості, а також усвідомлюючи необхідність створення надійного іміджу вітчизняної продукції, президія правління Вукопспілки 16 березня 1922 р. ухвалила таке рішення: «З огляду на те, що експортна сировина вимагає коштів для приведення її в задовільний стан, терміново відпустити на цю справу до 1 млн. крб. [36, арк.74].

Навіть у період економічних труднощів вітчизняні кооператори продовжували розширяти географію експорту продукції з України. Так, 4 жовтня 1922 р. на засіданні правління Вукопспілки ухвалили рішення про відрядження до Англії своїх представників з метою організації збуту великої партії експортних товарів. Хоча і в цьому випадку у ВУКС були певні перепони на шляху до завоювання англійського ринку, адже їй довелося повідомляти про приїзд українських кооператорів та про плани збуту продукції російське

торговельне представництво в Лондоні, що, у свою чергу, свідчило про конкуренцію на європейських ринках між заготівельними структурами РСФРР та УСРР [37, арк.16].

Цікавою видається ініціатива Харківського ЄСТ, яке 31 жовтня 1922 р. ухвалило рішення організувати представництво в Константинополі. Правління Вукопспілки погодилось із пропозицією харківських кооператорів про створення об'єднаного представництва, якому доручалась реалізація експортної сировини, що належала Харківському ЄСТ [38].

Поступова стабілізація економічного життя і тенденція до піднесення сільського господарства, що окреслилася в середині 1922 р., потребували змін в експортній політиці держави та залучення до зовнішньої торгівлі основних галузей сільськогосподарського виробництва. Так, згідно з постановою ВУЦВК і РНК УСРР «Про вільну скупку, продаж та вичинку хутра» від 16 червня 1922 р. Вукопспілка та її місцеві організації одержали право проводити заготівлі всіх видів хутра, а також право реалізувати заготовлену експортну сировину за кордоном [39, с.454]. Однак ця робота кооператорів мала узгоджуватися з Наркомзовнішторгом, що істотно обмежувало господарську ініціативу як кооператорів, так і селян-виробників.

На ряд видів сільськогосподарської продукції держава ввела заборону щодо вивозу за кордон з огляду на їх обмеженість на внутрішньому ринку та загрозу перебоїв у сировині промислових підприємств. Передусім ідеться про шкірсировину. Так, 23 червня 1922 р. з'явилася постанова УЕР «Про заготівлю УНКЗТ, кооперацією та іншими органами шкірсировини», яка категорично забороняла всім державним закладам, органам кооперації, а також приватним особам її експортувати. Стосовно споживчої кооперації зазначимо, що відповідальні особи та керівники органів кооперації, які не дотримувались виконання даної постанови, мали підлягати судовій відповідальності [40, с.461]. І хоча офіційно заготівля шкірсировини на експорт була заборонена, проте у ряді випадків кооператори з метою закупівлі на кордоном дефіцитних товарів вдавалися до її вивозу за межі республіки. Так, зокрема, було у випадку з Миколаївською губспілкою, коли вона, отримавши від ВУКС у квітні 1922 р. додаткове фінансування у розмірі 500 млн. крб. (за тодішнім грошовим курсом), оперативно провела заготівлю і направила за кордон 18 вагонів експортної сировини, серед якої були не лише партії пуху і пера, але і дефіцитна на внутрішньому ринку шкірсировина [37, арк.62].

Характерною ознакою 1922 р. стало те, що споживча кооперація виконувала експортні заготівлі спільно з органами Наркомзовнішторгу. Як правило, це траплялося тоді, коли власні кошти кооперативних організацій були обмежені. Так, у лютому 1922 р. Подільська губспілка уклала угоду з Подільським відділом Укрзовнішторгу на заготівлю та збут у Польщі експортної сировини на паритетних умовах. Для цієї роботи губспілка отримала від партнера аванс у 16 млн. польських марок. Співпраця виявилася плідною, оскільки Подільська губспілка через Зовнішторг змогла закупити для своїх членів за виручені від експорту кошти (10 млн. 500 тис. польських марок) 2 вагони каустичної соди, вагон віконного скла, вагон парафіну, 12 тис. штук кіс, 14 тис. серпів і 3 тис. метрів мануфактури, канцелярське приладдя тощо [41, арк.7].

Слід зазначити, що у процесі відродження експортних операцій вітчизняної споживчої кооперації в перші роки непу, крім вищевказаних, без сумніву, було багато інших проблем. Це було пов'язано з конкуренцією у заготівельній галузі між кооперативними і державними структурами, а також між споживчою кооперацією в особі Вукопспілки та сільськогосподарською кооперацією в особі «Сільського Господаря». Експортно-збутову діяльність споживчої кооперації України намагалися контролювати та регулювати зовнішньоекономічні відомства РСФРР, зацікавлені в українських продуктах сільського господарства. Давалася взнаки слабка обізнаність вітчизняних кооператорів із кон'юктурою європейських ринків та специфікою попиту на окремі види сільгосппродукції. Відсутність відповідного стандарту експортної продукції часто-густо призводила до реалізації вітчизняної сировини за нижчими від ринкових цінами.

Таким чином, у відновленні експортно-збутової діяльності споживчої кооперації УСРР у перші роки непу були зацікавлені як селяни, які потребували ходових промислових товарів, так і держава загалом. Навіть перебуваючи під тиском держави та контролем Наркомзовнішторгу, споживча кооперація змогла посісти помітне місце в експорті України, тим самим сприяючи не лише відродженню економіки республіки, але й посиленню її авторитету на світовому ринку.

На нашу думку, зазначені вище проблеми щодо залучення вітчизняної споживчої кооперації до експорту УСРР були актуальними не тільки у період непу: вони спонукають до серйозних роздумів і сьогодні, передусім з огляду на необхідність оптимізації аграрного сектора виробництва.

Джерела та література

1. Красин Л.Б. Монополия внешней торговли и нэп / Л.Б. Красин. – Харьков: Пролетарий, 1926. – 40 с.
2. Фрумкин М.И. Народное хозяйство и внешняя торговля СССР / М.И. Фрумкин. – М., Л.: Госиздат, 1926. – 72 с.
3. Кабалкин Ю. Внешняя торговля потребкооперации / Ю. Кабалкин. – М.: Изд-во Центросоюза, 1926. – 95 с.
4. Целларіус В.М. Досягнення української радянської кооперації / В.М. Целларіус. – Харків: Книгоспілка, 1926. – 39 с.
5. Варьяш Э. Международное кооперативное движение и советская кооперация / Э. Варьяш. – М.: Город и деревня, 1926. – 98 с.
6. Кистанов Я.А. Потребительская кооперация СССР. Исторический очерк / Я.А. Кистанов. – М.: Издательство Центросоюза, 1951. – 404 с.

7. Крашенинников А.И. Международное кооперативное движение / А.И. Крашенинников, А.М. Морозов. – М.: Экономика, 1977. – 273 с.
8. Споживча кооперація Української РСР. 1917-1967. / Ф.Д. Колесник, С.Г. Сіденко, О.С. Матковський та ін. – Київ: Экономика, 1967. – 208 с.
9. Гімельфарб Г.М. Організація зовнішньої торгівлі на Україні (1921-1922 рр.) / Г.М. Гімельфарб // Український історичний журнал. – 1969. – №4. – С.60-64.
10. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк: Товариство Української кооперації, 1964. – 624 с.
11. Аліман М.В. Історія споживчої кооперації України / М.В. Аліман, С.Г. Бабенко, С.Д. Гелей та ін. – Львів: Інститут Українознавства НАН України, 1996. – 383 с.
12. Журба А.М. Міжнародні зв'язки споживчої кооперації України в 1922-1927 роках [Електронний ресурс] / А.М. Журба // Історія науки і біографістика. – 2006. – №1. – Режим доступу: <http://WWW.nbuv.gov.ua>.
13. Крамар О. Міжнародні зв'язки української кооперації в умовах становлення тоталітарного режиму (20-ті роки ХХ століття) / О. Крамар // Українознавство. – 2008. – №4. – С.161-164.
14. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986). – Т.2. 1917-1922. – [9-е изд., доп. и испр.]. – М.: Политиздат, 1983.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1028. – Арк.187-188.
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.2. – Оп.2. – Спр.86.
17. ЦДАВО України. – Ф.296. – Оп.1. – Спр.131.
18. ЦДАВО України. – Ф.2. – Оп.2. – Спр.5.
19. ЦДАВО України. – Ф.296. – Оп.1. – Спр.328.
20. В спилке. Работа по заготовке промсырья // Известия Полтавского губернского исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – 1921. – 12 октября.
21. Андреев В.Н. Итоги заготовки кооперацией лекарственных растений / В.Н. Андреев // Кооперативный бюллетень Вукопспилки. – 1921. – 16 ноября.
22. ЦДАВО України. – Ф.2. – Оп.2. – Спр.6.
23. ЦДАВО України. – Ф.2. – Оп.2. – Спр.36.
24. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.119.
25. Сборник узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1921. – №24. – Ст.722. – С.844-845.
26. ЦДАВО України. – Ф.2. – Оп.2. – Спр.85.
27. Внешняя торговля Украины в 1921 г. – Еженедельник НКВТ. – 1922. – №1. – С.10.
28. Отчет Одесской районной конторы Наркомвнешторга. 1920-V-1922. – Одесса, 1922.
29. Аліман М.В. Споживча кооперація Полтавщини у 20-ті роки ХХ століття / М.В. Аліман. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006.
30. ЦДАВО України. – Ф.296. – Оп.1. – Спр.1083.
31. Д. Зовнішня торгівля кооперації / Д. // Кооперативный бюллетень Вукопспилки. – 1922. – 13 марта.
32. ЦДАВО України. – Ф.218. – Оп.1. – Спр.13.
33. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України (далі – ЗУ України). – 1922. – №13. – Ст.219. – С.214-215.
34. ЗУ України. Додатковий збірник за 1922 р. – 1923. – №1. – С.10-11.
35. ЦДАВО України. – Ф.34. – Оп.4. – Спр.1198.
36. ЦДАВО України. – Ф.296. – Оп.1. – Спр.1974.
37. ЦДАВО України. – Ф.296. – Оп.1. – Спр.1074.
38. Связь ХПО с внешним рынком // Жизнь рабочего. – 1922. – 10 ноября.
39. ЗУ України. – 1922. – №27.
40. ЗУ України. – 1922. – №28. – Ст.434.
41. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.435.

Онипко Т. В. Особенности возрождения экспортной деятельности потребительской кооперации Украины в первые годы новой экономической политики

Акцентируется на том, что, принимая во внимание экономические трудности, государство пыталось использовать хозяйственный потенциал кооперативных организаций с целью заготовки излишков сельскохозяйственной продукции и их реализации на зарубежных рынках, что в определенной степени способствовало удовлетворению потребностей крестьян в промышленных товарах

Ключевые слова: *нэп, потребительская кооперация, Вукопспилка, заготовка, экспортная деятельность,граничные рынки.*

Onipko T. V. Features of revival of exportable activity of consumer cooperatives of Ukraine in the first years of New Economic Policy

It is accented that in view of economic difficulties, the state in every possible way tried to use economic potential of the cooperative organizations for the purpose of preparation of surpluses of agricultural production and their realization in the foreign markets that in a certain measure promoted satisfaction of requirements of peasants in the industrial goods.

Key words: *New Economic Policy, consumer cooperatives, Vukopspilka, preparation, exportable activity, foreign markets.*